

СЕДМИ ДЕО

У БОРБАМА У БОСАНСКОЈ ПОСАВИНИ

Фебруара 1945. године подручје источне Босне добило је још већи оперативни значај. Друга армија НОВЈ је још у јануару, у неколико наврата, изводила офанзивна дејства да би ослободила Бијељину. Крајем јануара и почетком фебруара су 28. и 17. дивизија НОВЈ три пута нападале на Бијељину и нису успеле да савладају јако упориште непријатеља у овом граду.

Због груписања јаких снага непријатеља и могућности њихових офанзивних дејстава на подручју североисточне Босне постојала је опасност да 2. армија НОВЈ буде одсечена од својих база снабдевања у Србији.

Јединице 2. армије морале су бити обезбеђене од изненадних удара и дејстава разних квислиншких усташко-четничких снага, које су имале задатак да дејствују у њеној позадини. Зато је позадина 2. армије морала бити сигурна, а слобода маневра обезбеђена.

После завршетка борби у долини Дрине, штаб 2. армије задржао је 17. и 28. дивизију на сектору Бијељине и Брчког, док ће три дивизије 14. корпуса (23, 25. и 45) оријентисати на чишћење Требаве и Посавине од усташа и четника да не идију у доњи ток реке Босне.

Изузетно преморена 25. дивизија је 17. фебруара извучена из борби с простора Зворника, прикупила се на простору села Мемића и Цапарди и кренула у шири рејон Тузле, где је требало да се одмори и среди.

ОДМОР код ТУЗЛЕ

Седмнаестог фебруара 1945. године после смотре јединица у Мемићима која је одржана у јутарњим часовима, бригада је извршила покрет из Мемића.¹²² Иако су борци били уморни и исцрпљени од протеклих борби, »приликом покрета ред је био добар, али се војска чешће одмарала« записано је у Операцијском дневнику штаба бригаде. Касно у ноћ бригада је стигла у рејон Тузле и ту заузела следећи распоред: штаб бригаде, интендантура и болница у селу Доњим Брђанима, 1. батаљон у селима Драгошевићима и Стефановићима, 2. батаљон у селима Јуришићима и Мартиновићима, 3. батаљон у селима Драгошевићима и Горњим Брђанима и 4. батаљон у селима Стефановићима и Црном Блату.

Штаб 25. дивизије се сместио у северном делу Тузле (Плочник), дивизијска болница у Тузли, дивизијска интендантура у рејону раскрснице Тузла - Симин Хан и Тузла - Брђани, коњички ескадрон дивизије у селу Мариновићима, а пионирски батаљон у селу Писковици.

Овај одмор 18. бригаде трајао је две недеље. Као што се очекује, за то време јединице су, поред одмора и сређивања, имале интензивну војну и политичку обуку. Наравно, уследиле су и анализе борби и стања у јединицама.

Из овог периода сачувано је писмо помоћника политичког комесара 2. батаљона, Драгића Виријевића, које је на основу директиве штаба 18. бригаде упутио командама чета 2. батаљона, а односи се управо на сређивање јединица и отклањање разних слабости.

У вези с партијским радом у писму је указано на секташки однос партијских ћелија према уздизању кадрова. »Ми смо имали цео месец дана борбе и за време тих борби« - каже се у овом писму - »иако смо имали добрих бораца, нисмо их узели у обзир нити прихватили и пружили им помоћ за њихово уздизање, за јачање наше партије и на тај начин успели да решимо проблем кадрова«. Што се тиче руковања оружјем, констатује се да »борци нису научили још довољно да рукују својим оружјем, чак ни пушком ни пушкомитраљезом« и да нису довољно обучени да то оружје правилно и ефикасно употребе против непријатеља. Указано је на слабости приликом утврђивања и коришћења заклона, пребацивања јединица, развијања у стрелце, нишањења, чувања оружја и муници-

¹²² Архив ВИИ, к. 1090, бр. рег. 1/1, док. 59.

је итд. Напомиње се да није »довољно бити само храбар борац, испрсити се и изгубити живот него је у интересу свију нас да овладамо ратном вештином, да овладамо руковањем оружјем, да извојујемо победу над непријатељем са мање губитака«. Зато се од свих тражило повећање одговорности, подизање политичке свести политичким и културно-просветним радом, јачим радом Партије и СКОЈ-а, формирањем ударних актива у четам, одржавањем четних конференција, критиком и самокритиком, па и кажњавањем за пропусте.

У писму је најављена и прослава 27. годишњице Црвене армије 23. фебруара: уочи тог дана »палићемо ватру у знак весеља, а сутрадан одржати конференцију на којој ће говорити командант и комесар батаљона«.

После неколико дана, јединице 18. бригаде су добиле конкретне задатке у вези са организацијом ове прославе:

»Од 20. о. м. па до 4. III одржаваће се по свим четам предавања о Црвеној армији, а за та предавања добиће политички радници нарочити материјал који је подељен на теме, а по темама треба реферисати... Партијске ћелије ће прорадити материјал о Црвеној армији на састанцима. За Дан прославе другови треба да буду чисти, обријани, итд.«

Један летак је носио наслов »Црвена армија«. Он је овако почињао:

»Црвена армија је циновска војска радника и сељака Совјетског Савеза, војска сасвим новог духа, нове дисциплине, нове стратегије, новог херојства и уопште таквих одлика којима се издваја од свих других досадашњих војски. Искована у ватри борбе радног народа за своју слободу, она је пре свега и изнад свега народна војска, војска совјетских радника и сељака«.

Двадесет првог фебруара је и штаб 14. корпуса издао наредбу у којој је тражио од потчињених штабова да поведу одлучну борбу за отклањање грешака и недостатака који су се јављали код старешина. У тој наредби се, између осталог, каже и ово:

»Наше јединице се не уздижу потребном брзином, што се одражава не само у недовољној способности за извршење борбених задатака и у много већим губицима него што би требало да буду, него и у укоренивању извесних рђавих особина, односно у учвршћивању извесних слабости. Такве слабости постају навика, а уједно и

карактеристика јединица. На пример, неки руководиоци се не боре да спрече долазак родитеља и рођака у посету борцима на фронт, па чак показују им где се налазе јединице у којима се борци траже, а ове посете су биле најстроже забрањене».

Тих дана време се пролепшавало, а и исхрана се побољшала, па је и то утицало да се овај предах што боље искористи и »ране залече«.

Ради обуке старешина и бораца организована је тактичка вежба »Чета у нападу и одбрани«. Вежби су присуствовали сви чланови штаба бригаде и штабова свих батаљона, као и један члан штаба дивизије и један члан штаба 14. корпуса.

Три дана касније, 23. фебруара, изведена је војничка вежба са војним руководиоцима од команди чета, па закључно до штаба бригаде. Вежба је одржана на раскрсници путева Зворник - Тузла.

Истог дана је извршена и смотра јединица целе бригаде уочи прославе 27. годишњице Црвене армије. Тек су том приликом борци у свим јединицама положили заклетву. Раније, због свакодневних борби, то није било могуће учинити.

Двадесет петог фебруара је одржан састанак свих интенданата у бригади, а идућег дана и састанак свих санитетских референата бригаде.

Двадесет осмог фебруара у свим батаљонима је вршен пешадијски егзерцир: став мирно, налево, надесно, као и вежба у гађању - нишањење. Истог дана у Тузли је одржано саветовање свих штабова батаљона, бригада и дивизија 2. армије.

И поред велике бриге о хигијени, у бригади се ипак појавио тифус. Штаб 25. дивизије је 28. фебруара упозорио јединице да се у скоро свим бригаама дивизије појавио пегави и трбушни тифус. »Ова појава је врло опасна и стварно је озбиљна у нашој дивизији« наглашено је у писму штаба дивизије. »Постоји опасност да буду избачен[^] лоједине наше јединице из строја, а и цела дивизија«, због чега је наређено санитету да учини све да се »што пре ликвидира тифус из наших јединица«.

За време овог одмора било је и других активности. Тако, на пример, покренута је акција за прикупљање новчане помоћи за пострадале крајеве. Јединице и борци су се такмичили ко ће више да прикупи новца. Одзив је био велики (борци су од родбине добијали нешто пара, па су одвајали и за ове прилоге). Касније ће дивизијски лист писати о овој акцији

(бр. 2-3 за март и април) и о њеном великом успеху у дивизији и истаћи 18. бригаду која је постигла најбоље резултате. Новац је предат Обласном народноослободилачком одбору у Тузли, а овај је 28. фебруара послао штабу 25. дивизије, свим борцима, подофицирима, официрима и политичким комесарима захвално писмо, у коме се, уз остало, каже:

»Испред Одбора источне Босне, испред свих отаца и мајки, жена и сирочади наших изгинулих бораца најлепше вам се захваљујемо на учињеном прилогу. Народ Србије већ је дао велики прилог у крви за ослобођење источне Босне од окупатора и мрских издајника нашег народа, четника и усташа. То најбоље показују последње борбе код Зворника, Јање и Грачанице, гдје синови јуначке Србије на жалише животе и многи падоше као јунаци борећи се раме уз раме са својом браћом из Босне да би помогли да се што пре ослободе од фашистичке тираније. Овај новчани прилог који нам учинисте колико је велик по материјалној вредности толико је већи по томе што је доказ велике љубави и повезаности између наших народа. Л>убав и повезаност јесте гаранција срећне будућности наших народа, збратимљених у нашој новој Демократској Федеративној Југославији«.

Последњег дана одмора, 4. марта 1945. у Операцијском дневнику штаба бригаде било је записано:

»Време облачно са снегом. Размештај бригаде остао је исти. У току дана извођена је обука из наставе гађања и борбена обука, а одржани су и часови са војним руководиоцима«.

Сутрадан, 18. бригада је извршила покрет. Одморна, освежена, залечена од напора и великих губитака, пошла је у нове борбе.

БОРБЕ КОД ГРАДАЧЦА

Замисао штаба Јужне оперативне групе дивизија од децембра 1944. године (после завршетка борби у западно-моравској долини) о пребацивању ове групе преко Дрине у источну Босну ради разбијања и уништавања непријатељских снага у источној Босни и њеног ослобођења и избијања у долину Босне ради пресецања одступнице немачким снагама које су се

повлачиле из правца Сарајева на север - тек сада, почетком марта 1945, почела је да се реализује, јер је пробијањем немачке 22. дивизије долином Дрине та замисао, како се видело, морала бити промењена односно одгођена.

На територији северно од Тузле ка Сави, осим немачко-усташких непријатељских снага, налазила се и јака концентрација четничких снага које су пребегле из Србије и Црне Горе, а и оних са те територије. Четничка Врховна команда у својој заповести од 19. фебруара 1945. пошто је подвукла да »оперативни разлози налажу да потпуно владамо обалом р. Босне на одсеку Добој наредила је Шумадијском корпусу да крене 20. фебруара правцем село Грабска - Модрича - село Скугрић - село Слатина (све на десној обали Босне ка Сави), а потпуковнику Буришићу да једну своју дивизију прикупи на левој обали реке Босне.¹²³

Два дана касније четничка Врховна команда издала је борбену заповест у којој је, поред осталог, речено:

»Са груписаним снагама Команде Србије, Команде Црне Горе и Санцака, покретних снага Босне и свих снага источне Босне, нарочито Мајевице, Требаве и Озрена, имамо осигурати држање источне Босне владајући истовремено и левом обалом Босне све до реке Врбаса«. ¹²⁴

Осим снага Србије, Црне Горе и Санцака, босанска четничка групација располагала је тада, према подацима из ове заповести, са близу 20.000 људи (Мајевички корпус 6.000, Требавски корпус 4.500, Озренски корпус 2.500 и снаге пуковника Вранешевића 12.000). Бројчано, биле су то веома јаке снаге.

Међутим, Врховни штаб Југословенске армије 8. марта 1945. скренуо је пажњу штабу 2. армије:

»Са непријатељем на оба крила, у долини Босне и око Брчког и Бијељине, опасно је увлачити ваше дивизије и артиљерију у посавски трокут. Могућност испада Немаца из Брчког и Добоја довела би вас у неугодни положај. За сада вам је нужан одмор и сређивање јединица за предвиђене офанзиве операције, а чим настане погодан моменат, ликвидирати Јању, Бијељину и Брчко... «

Штаб 14. корпуса већ је издао заповест својим дивизијама да крену у напад на непријатеља у рејону Градачца и са тим циљем формирао три нападне групе: северну (15. мајевичка и 16. српска бригада), централну (18. и 19. бригада) и јужну

¹²³ Зборник НОР-а, том XIV, к. 4, стр. 654.

¹²⁴ Исто, стр. 658.

(23. дивизија). Општи напад је требало да почне 8. марта, али је због упозорења Врховног штаба читава операција касније добила нешто друкчији ток. Двадесет пета дивизија добила је задатак да преузме положаје 23. дивизије а 23. дивизија да се извуче у други борбени ешелон, односно корпусну резерву.

Тако је отпочело постепено померање 25. дивизије на север ради смене 23. дивизије и припрема за напад на четнике који су се налазили на Требави, као и ради ослобођења Градачца. У складу с тим 18. бригада је 5. марта извршила марш правцем село Доња Брешка - село Муслиманска Ободница - село Г. и Д. Сребрник, где је стигла око 16 часова и ту се разместила. Сутрадан је наставила покрет до просторије село Кереп - село Вучковац - село Шпионица. На крају марша штаб бригаде се сместио у селу Горњим Гуштерима, 1. батаљон на сектору Кепера, 2. и 4. батаљон у Вучковици, а 3. батаљон у Шпионици. Ту је бригада остала и 7. марта, без контакта с непријатељским снагама. Тек у току ноћи 7/8. марта дошло је до првих сукоба односно само до првих пушкарања. Четничке снаге су држале следеће положаје: Бегановача - Аврамовина (кота 188) - Медница (кота 215) - Доњи Лукавац (кота 216) - Токић (кота 199) - Удбинска падина - Грабовоац.

Осмог марта делом својих снага бригада је нападала непријатеља на свом сектору фронта и после краће борбе успела да одбаци четнике према линији село Поребрица - село Аврамовина - село Доњи Лукавац. На освојеним положајима бригада је заноћила настављајући са ноћним препадима. У овој борби бригада је имала једног рањеног борца, а непријатељ два погинула и четири рањена.

Сутрадан, 9. марта око 9 часова, са ослонцем на положај Бегиновача - кота 157 - Аврамовина - Медница - Токић - кота 153 - кота 199 - Удбинска настављен је напад и том приликом непријатељ је одбачен у правцу комуникације Брчко - Градачац и ка Горњем Лукавцу.

Четници су се жилаво бранили, али је 18. бригада жестоким нападима и противнападима успела да овлада положајем на линији село Поребрица - Грабов гај - кота 154 - Дубоковац (кота 168) - Витезовац (кота 190) - село Доњи Лукавац - кота 216 - Гушће - Јеловаче. Бригада је имала два погинула, шест рањених и једног несталог борца, док је нанела непријатељу губитке од пет мртвих и десет рањених. Заплењен је један немачки аутомат, један револвер, једна пушка, један пољски телефон, доста муниције и војничке опреме.

У току наредног дана (10. марта) сем местимичног пушкарања и извиђања није било значајнијих борбених дејстава. Бригада се сређивала и доводила у исправност своје наоружање и опрему, припремајући се за општи напад на непријатеља у Градачцу и ослобођење ове варошице. Штаб 25. дивизије је издао заповест за напад.¹²⁵ Ипак се остваривала замисао штаба корпуса. Овом заповешћу је предвиђено да 18. бригада наноси главни удар правцем Доња Мионица - Градачац и даље према Католичкој Леденици, а помоћним да врши обухват Градачца са истока.

Задатак 19. бригаде је био да главним снагама напада правцем село Доња Жељина - Раскршће - Вучјак - кота 210 (лево од 18. бригаде) и пресече комуникацију Градачац - Модрича, а помоћним снагама да напада на Градачац.

За подршку напада 18. и 19. бригаде одређене су једна батерија противтенковских топова и једна минобацачка чета.

Шеснаеста бригада је требало да напада лево од 19. бригаде са задатком да избије на линију Чолин кош (кота 576) - Сплетена липа - кота 556 - Зелинско брдо (кота 534) - кота 508 - Тадића брдо и да својим дејством ка западу и северо-западу штити бок 19. и 18. бригаде.

Овог дана четничке снаге су држале положај на линији: Добој - Грачаница - Лукавица - Горња Палежница - Тадића брдо (кота 469) - Градачац - село Турић. Њихов састав је био: црногорски четници под командом Павла Буришића, Општа резерва Врховне команде под командом потпуковника Драгослава Рачића, Група корпуса Горске гарде Никола Калабића, Јужноморавска група корпуса под командом потпуковника Кесеровића, Авалски, Ваљевски и Млавски корпус, као и снаге требавских четника. Осим четника, на положајима у босанској Посавини, јужно од Саве, налазиле су се и усташке и зеленокадровске снаге (у Модричи, на просторији Букви - Витановићи - Буковац).

Лево од 25. дивизије дејствовала је 45. дивизија, а десно ка Брчком Требавско-посавски партизански одред који ће у овим операцијама бити стављен под команду штаба 25. дивизије.

Напад је требало да почне 10. марта у 23. часа. Одређени су ови знаци распознавања: за ноћ ШУМА - ШТАБ, а за 11. март дизање капе увис десном руком, а одговор - махање капом изнад главе у круг левом руком. Медико-санитетски ба-

¹¹⁵ Зборник НОР-а, том IV, књ. 32, стр. 514.

таљон дивизије развијен је у Грачаници, а штаб дивизије у школи у селу Доборовцима.

Скренута је пажња јединицама да поведу рачуна приликом заузимања села о тифусу и другим заразним болестима, које су на овом терену биле веома изражене.

Јединице 18. бригаде су почеле напад у 0,30 часова 11. марта на сектору села Турића, Г. и Д. Мионице, Мамута, Д. Лукавца и коте 254. У почетку напад се одвијао споро и постепено. Пала је јака киша и дувао ветар, а видљивост је била веома слаба. Било је и теренских препрека. Непријатељ је местимично пружао веома јак отпор. Десно крило 18. бригаде избило је још у току ноћи у Туриће, Липоришће и Крчевине. На сектору Махмута-хумка према Градачцу непријатељ је био веома упоран и пружио је јачи отпор, те се на овим положајима борба водила до 8 часова.

Бригада се добро и полетно борила и после снажног притиска заједно са јединицама 19. бригаде непријатељ је одбачен са његових положаја и натеран у варошицу, а затим избачен и из ње тако да је после краће борбе, око 14. часова, Градачац био ослобођен. У варошицу су ушле јединице 19. бригаде и 1. батаљон 18. бригаде.

Сам Градачац је бранило око 1000 четника уз помоћ мањег броја зеленокадроваца.

После заузимања Градачца јединице 18. бригаде су наставиле успешно гоњење непријатеља на север ка Сави. Први батаљон је избио на линију Илица - кота 142 - Кикић - кота 102; 2. батаљон на линију Стубовац - Подгорица - кота 180 - село Игњатовић; 4. батаљон је после избијања у рејон Турића и коте 130, истурио борбена обезбеђења на коте 107 и 130, према селу Горњој Кладуши, Липовцу, коти 128 и селу Брђанима. Трећи батаљон се налазио у резерви бригаде.

На овим положајима бригада је и заноћила.

У борбама за ослобођење Градачца бригада је имала три погинула, три рањена и једног контузованог борца, а непријатељ осам погинулих и више рањених. Заробљено је пет зеленокадроваца и два четника, а заплењено 15 пушака, један пушкомитраљез и 1500 метака.

Сутрадан, 12. марта, настављено је гоњење непријатеља на свим секторима. У снажном нападу 1. и 2. батаљон протерали су око 1500 четника и усташа са њихових положаја. После овог успеха 1. батаљон је посео положај на линији село Лединце - кота 101 - Гајеве - кота 98 са предстражом у Чардаку,

Корници, Горњој Слатини и Ражњу, а 2. батаљон положај на линији Тузлани - кота 118 - село Трамошница - кота 118 са предстражом у селима Округлићу и Грабу.

Истог дана 4. батаљон је са једном четом чистио терен од непријатеља на правцу Водице - Барица - Чардак - Орлово Поље, а са осталим снагама водио борбу против непријатеља који је нападао са правцем Кладуше, Четнице и Дурића са истока. Села Брђани и Доња Кладуша прелазили су три пута из руке у руку. Тек у току ноћи и противнападом 4. батаљона коначно су заузети Брђани и Доња Кладуша.

Трећи батаљон је у селу Буковику успоставио везу са 21. бригадом 28. дивизије, која се налазила на положају према Брчком.

Наредног дана, 13. марта, бригада се задржала на освојеним положајима уз мања борбена дејства и без значајних промена. У 4. батаљону је један борац погинуо, а два су нестала, а 1. батаљону се предало 10 четника који су донели један пушкомитраљез и један аутомат.

Док је на сектору 18. бригаде овај дан протекао релативно мирно, код 16. и 19. бригаде водила се цео дан жестока борба. Том приликом 16. бригада је делимично повратила изгубљене положаје и заузела нове, а 19. бригада је ослободила варошицу Модричу и енергично наставила гоњење противника комуникацијом Модрича - Добој, а са истока, ка реци Босни, угрозила непријатељев леви бок и позадину. Обе ове бригаде су и идућег дана наставиле напад. Енергичним дејством оне су успеле да одбаце непријатеља и да избију на нову линију с које су потпуно угрозиле леви бок и позадину непријатеља и натерале га да се повлачи са истурених и главних положаја.

Четрнаестог марта, према наређењу штаба 25. дивизије,¹²⁶ 18. бригада се задржала на достигнутом положајима. Око 9 часова је изненада нападнут 1. батаљон на положају Чардак - Леденице - кота 101 - Јасик - Гајеви - кота 98. Борба је трајала цео дан за које време је непријатељ успео да овлада Чардаком и Гајевима и да потисне 1. батаљон иза Католичких Леденица и Шљоке. Међутим, око 21 час батаљон је извршио противнапад и повратио Леденице и Шљоку, коту 99 и село Лишиће.

И на одсеку 4. батаљона непријатељ је предузео снажан напад. Том приликом успео је да овлада Водицама, котом 110, Горњом Кладушом и Брђанима, и да пређе Бријежнички по-

¹²⁶ Архив ВИИ, кут. 1090, бр. рег. 2/21.

ток, овлада једним делом села Турића и заузме коту 130. Око 21 час и овај батаљон је извршио противнапад и уз помоћ 3. батаљона, који је дејствовао из правца Трамошнице, успео да одбаци непријатеља и поврати Туриће, Брђане, Кладушу и Водице.

У овим борбама 1. батаљон је имао четири мртва и седам рањених, а 4. батаљон једног мрвог и два рањена борца, док је непријатељ имао 17 мрвоих и већи бој рањених.

Непријатељ је био веома упоран. Петнаестог марта поново је извршио напад на целом фронту бригаде. У 4 часа је око 600 усташа напало положај 2. батаљона од Гаревца до Живковог Поља. Борба је трајала све до 11,30 часова. За то време 2. батаљон је концентричном ватром дочекао непријатеља на веома блиском одстојању, осујетио његов напад и одбацио га према Баји. При томе је имао шест погинулих, осам рањених и седам несталих бораца, док се за непријатеља цени да је имао 30 погинулих. Батаљон је заробио шест усташа и пет четника, који су, такође, учествовали у нападу, а запленио један пушкомитраљез, један аутомат и други ратни материјал.

Истог дана непријатељ је напао и на одсек положаја који су држали 3. и 4. батаљон. Непријатељу је пошло за руком да опет заузме Горњу Кладушу и Брђане, али су добро изведеним противнападом ова два батаљона оба села и други положаји повраћени. При томе су 3. и 4. батаљон имали два погинула и 11 рањених бораца. Бригадна извиђачка група је приликом извиђања у селу Горњим Жабарима дошла у сукоб с непријатељем и у борби су два њена борца рањена.

Цени се да је непријатељ у борбама на одсеку 3. и 4. батаљона укупно имао 34 погинула и 17 рањених војника и старшина.

Ради стабилизовања фронта штаб 2. армије је 14. марта наредио штабу 25. дивизије да знатно скрати свој веома развучени фронт и да у току ноћи 14/15. марта своје бригаде повуче на положаје у дубину свог распореда, обезбеђујући по једну трећину снага за активна дејства.

Истог дана, пошто су добиле заповест штаба 25. дивизије, 16. и 19. бригада су повукле своје јединице на нове положаје, док је 18. бригада то учинила 16. марта због борбе коју је имала тог дана с непријатељем.

У складу с тим 2, 3. и 4. батаљон су посели положаје на линији Трамошница - Тузлани - Турићи - Брђани - Бријешница, а 1. батаљон, као бригадна резерва, посео је раскрсницу

у селу Православној Срници, с тим што је једну чету упутио у село Добровце ради обезбеђења дивизијске болнице.

Иако је линија положаја била скраћена, ипак је и даље била преширока за снаге 18. бригаде.

Ноћу 16/17. марта једна чета 3. батаљона и једна чета 4. батаљона извршиле су изненадни препад на непријатеља испред својих положаја и гониле га до близу гробља у селу Горњим Жабарима. На другим одсечима бригаде те ноћи и наредног дана, 17. марта, није било никаквих борбених дејстава. Акције су се сводиле на патролирање, извиђање и прикупљање обавештајних података о непријатељу. Дан је искоришћен за одмор и уређивање положаја, а у 1. и 2. батаљону и за вакцинасања бораца против тифуса.

Међутим, на положајима 16. и 19. бригаде целог дана су вођене жестоке борбе.

Седамнаестог марта је штаб 25. дивизије доставио потчињеним јединицама податке о распореду и стању код непријатеља на положајима испред дивизије. Према тим подацима на одсеку између Хасића и Босанског Шамца налазило се око 1000 усташа од којих су половина били добровољци, а половина мобилисани; имали су 7 минобацача, око 25 пушкомитраљеза и доста муниције. На том одсеку главне отпорне тачке непријатеља биле су Гаревац, Чардак, Корница, Кладари и Милошевац, а њиховом ликвидацијом отворио би се пут снагама ЈА за Босански Шамац и угрозио непријатељ на сектору Жабари - Орашје. У селу Милошевцу налазили су се четници, што је омогућавало да се ове непријатељске снаге брзим и одлучним ударом лако униште, чиме би се пресекла комуникација Гаревац - Црквине и отежао положај непријатеља на линији Гаревац - Чардак.

Усташка упоришта су била добро утврђена спољном и унутрашњом одбраном. Због тога је и процена штаба дивизије била да би требало рачунати на жесток отпор непријатеља на свим овим тачкама. На сектору Буквик - Марковића Поље - Удице, према Брчком, налазило се око 1000 усташа; на простору око друма Брчко - Орашје око 1000 усташа; на сектору Пустара - Барица - Парићи усташка 2. бојна јачине 350-400 војника; на сектору Брчког око 2.000 непријатељских војника, а у самом Брчком били су делови немачке 22. дивизије са 3 тенка.

Четничка Посавска бригада налазила се у селима Гајевима и Слатини и имала је 19 пушкомитраљеза и 3 минобацача.

Две четничке бригаде укупне јачине 1000 - 1200 људи, углавном мобилисаних из Посавине, и 250 - 300 Немаца налазили су се на простору Обудовац - Горњи Жабари - Блажевац.

После чишћења Требаве и ослобођења Градачац и Модриче главнина четничких снага се пребацила на леву обалу реке Босне, а неки делови су се повукли и у правцу Добоја.

Насупрот овим снагама непријатеља, налазиле су се 45. и 25. дивизија ЈА, као и Требавско-посавски партизански одред јачине два батаљона.

На основу овакве процене ситуације, али и без познавања намера и припрема непријатеља у том тренутку, штаб 25. дивизије је 16. марта издао бригадама заповест у којој је у уводном делу поставио овакав задатак:

»Очистити Посавину од непријатељских банди. Чишћење Посавине одвијаће се у неколико махова, а као први потез биће ослобођење Гаревца, Чардака, Корнице, Кладара, Милошевца, Слатине и избијање на линију: Милошевац - Слатина - Трамошница - Турић - Поребрице«. ¹²⁷

У оквиру задатка дивизије 18. бригада, ојачана са два противтенковска топа и два тешка минобацача 120 мм, требало је да чврсто затвара правац Брчко - Градачац на линији коју је већ држала, а левим крилом да избије на линију Српска Махала - Граб - Чардак.

Планирано је да напад почне 18. марта у 5 часова.

Међутим, истог дана и скоро у исто време и непријатељске снаге су скоро на целом овом фронту кренуле у силовит концентричан напад. Снаге НОВЈ биле су изненађене.

На положаје 16. бригаде непријатељ је нападао веома јаким снагама и у првом тренутку је успео да потисне њене јединице са положаја које су држале. Међутим, противнападом је непријатељ одбачен и натеран да се у нереду повуче на своје полазне положаје.

На одсеку 18. бригаде непријатељ је прешао у напад слабијим деловима и није успео да заузме ниједан положај. Бригада је имала једног погинулог и два рањена, а непријатељ три погинула и више рањених војника.

Поступајући према заповести штаба дивизије, 19. бригада је тачно у 5 часова отпочела енергичан напад на свом одсеку фронта. Нападајући одлучно, њене јединице су успеле да се пробију до Гаревца, али су биле приморане да се повуку на полазне положаје уз велике губитке. „ , ; »

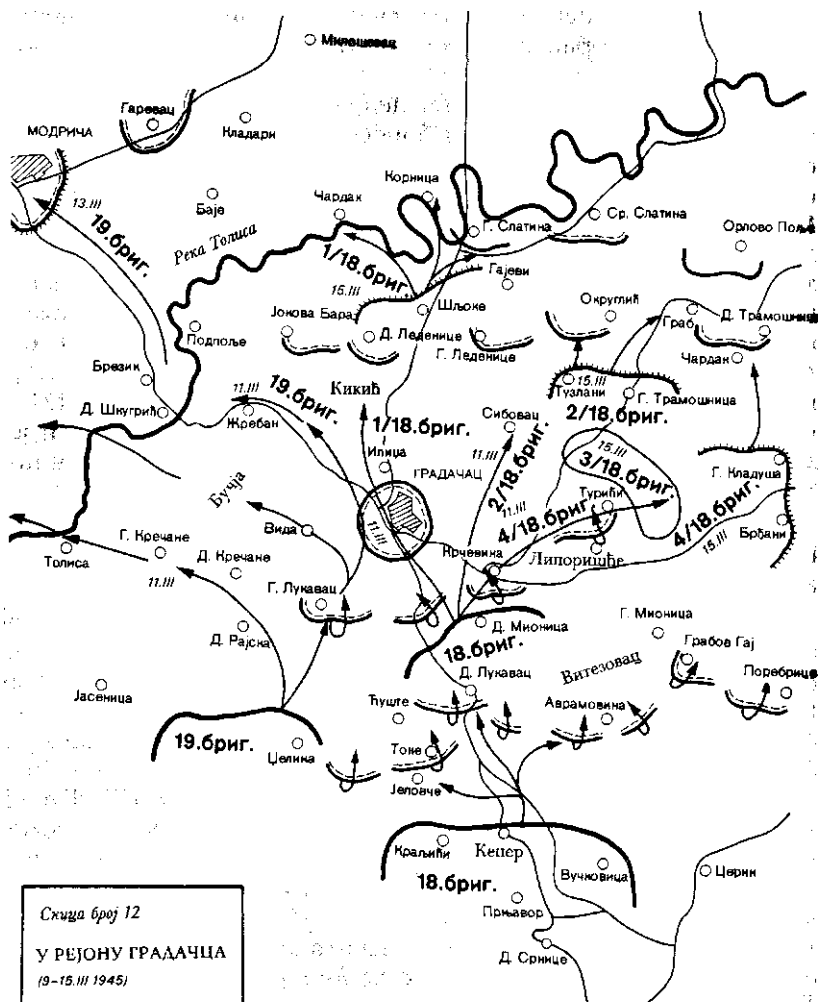
¹²⁷ Зборник НОР-а, том XI, књ. 2, стр. 82. > ' ' ' •

Тако, у периоду од 8. до 18. марта 1945. јединице 25. дивизије, дејствујући на простору Требаве и Посавине, успеле су да изврше дубоке продоре према реци Босни, Босанском Шамцу и Брчком и да разбију бројне четничке снаге на Требави и у рејону Градачца. Исто тако, оне су водиле успешне борбе против Немаца и усташко-домобранских снага и ослободиле Градачца, Модричу и око 100 села и заселака на овој територији. У овим борбама 18. бригада је имала значајну улогу и успешно је дејствовала. Она је била на тежишту борбених дејстава у ослобађању Градачца и нанела је непријатељу осетне губитке: 102 погинула, знатно већи број рањених и 51 заробљеног војника и старешину, а имала је 21 погинулог, 45 рањених и 12 несталих бораца.

Запостављајући могућности непријатеља и погрешно оцењујући његове намере и непосредне припреме за напад, штаб дивизије није потпуно извршио наређење штаба 2. армије од 14. марта о скраћењу фронта дивизије са образовањем јаке, покретне и ударне дивизијске резерве. Уместо тога, 18. марта, 25. дивизија се налазила у полукружном нападном-одбрамбеном фронту широком око 70 км са развученим и slabим зазором према непријатељу, без резерве.

Команда немачке групе армија »Е« још раније је припремала напад на снаге 2. армије ЈА које су у операцијама од краја фебруара до половине марта пресекле немачке комуникације између Добоја и Брчког, овладале планинама Требовцем и Озреном, приближиле се Добоју на 8 км и тако угрозиле главни непријатељски комуникацијски правац у долини Босне, посебно у њеном доњем току. Оне су, такође, дубоко продрле у босанску Посавину према Шамцу и Брчком. Због свега тога је извлачење главнине немачких снага из рејона Сарајева и долине Босне, које је требало да отпочне 20. марта, постало много теже и ризично. У таквој ситуацији је Команда Групе армија »Е« одлучила да убрза операцију на простору северозападно од Тузле, названу »Мајска олуја«, с циљем да одбаци јединице 2. армије што даље од угрожених комуникација у долинама Босне и Саве.

У складу с тим, 19. марта је немачка 22. дивизија са 47. пешадијским пуком и делом снага 117. ловачке дивизије требало да отпочне напад из Брчког у правцу села Горње Брке, а са 16. пешадијским пуком од Брчког преко села Жабара у правцу Градачца. Истовремено је једна пуковска група 117. ловачке дивизије требало да напада од Шамца у правцу Гра-

Скица број 12
 У РЕЈОНУ ГРАДАЧАЦА
 (19-15. III 1945)

— НАШЕ СНАГЕ
 — НЕПРИЈАТЕЉСКЕ СНАГЕ

дачца, а борбена група »Гајгер« и делови 15. усташко-домобранске дивизије из Добоја долином Спрече такође ка Градачцу. Уз немачке снаге у нападу су ангажоване и све четничке и усташко-домобранске јединице које су се налазиле на овом подручју.

Пред почетак овог општег непријатељског напада 18. бригаде се налазила у следећем борбеном распореду: 1. батаљон, ојачан једним противтенковским топом (ЗИС-76 мм), држао је одбрамбени положај на раскрсници путева Православна и Муслиманска Срница, с тим што је једна чета обезбеђивала позадинске јединице дивизије у Градачцу; 2. батаљон се налазио главнином у рејону села Трамошнице и Тузлана, а предњим деловима код села Граба и Чардака; 3. батаљон је држао положаје у рејону Старог Села, Брђана и Бријешнице; 4. батаљон се налазио у рејону села Турића, где је држао положаје на линији Водице - кота 110 - Горња Кладуша - кота 121 - пут Жабари - Турић - кота 128. Два минобацача 120 мм и један противтенковски топ ЗИС налазили су се на ватреним положајима у рејону Турића.

Напад на јединице 25 дивизије непријатељ је почео изненада 19. марта у првим јутарњим часовима, тако да није била ни предузета одговарајућа одбрана на свим положајима.

На одсеку одбране 18. бригаде непријатељ је у 4,30 часова прво извео кратку, али жестоку артиљеријску припрему, што је код јединица на положајима изазивало не само изненађење него и извесну збуњеност. После кратке припреме уследио је енергичан напад пешадије. Нападнути су положаји на линији Водице - кота 110 - Горња Кладуша - Брђани - Бријешница - кота 142, а нешто касније и на коти 137. После кратке али жестоке борбе, под јаким притиском непријатеља, десно крило 18. бригаде повукло се преко Бријежничког потока у Бријежнице, преко Старог Села и Турића, док је лево крило успело да одржи своје положаје на Водицама и коти 110. Други батаљон, на који су нападале удружене снаге четника и усташа, одржао је своје положаје код Трамошнице и Тузлана све док му није наређено да се повуче и крене у помоћ 4. батаљону код села Липорашћа.

Пошто је релативно лако заузео село Туриће, непријатељ је продужио силовито да надире ка Грабовом Гају и коти 154. Због тога је одмах наређено 3. батаљону да своје чете истури на линију Имшир - село Брод - село Аврамовина. Десно крило овог батаљона, оријентисано према Аврамовини, није се

енергично супротставило непријатељу, нити му је пружио јачи отпор већ је после слабијег отпора одступило у правцу Алибашића, омогућивши на тај начин непријатељу даљи продор. Штаб бригаде је тек после овог повлачења и доласка команданта 3. батаљона у штаб бригаде био обавештен да непријатељ напада према Аврамовини и доњем Лукавцу и да намерава да заобиђе Градачац с те стране.

Друга непријатељска колона, нападајући са Ломничког брда и Поребрице путем према коти 157 и селу Бегановачи, несметано је избила на коту 188 и Медницу (кота 215), а затим и на главни друм према Хумци. Ту је наишла на комору и бригадну болницу које су се повлачиле од Градачаца ка Добровцима и отворила ватру на њих. Тада се у болници налазило око 70 рањеника. Том приликом непријатељ је успео да недовољноштићену болницу и комору одсече и већим делом уништи. Део приштапских делова 25. дивизије је прихватио борбу против надмоћног непријатеља, али није успео да га задржи. Под јаким притиском непријатеља приштапске јединице су почеле да се повлаче до Хумке. Повлачење ка Градачцу било је немогуће пошто је непријатељ већ надирао према друму Хумка - Градачац. Само мали део болнице и коморе је успео да се спаси, и то под непријатељском ватром на одстојању од само педесетак метара.

У исто време 2. и 4. батаљон су се под тешком борбом повлачили од Турића у правцу друма јужно од Градачаца и нису могли благовремено да прискоче у помоћ комори и болници. Осим тога, непријатељ им је од Градачаца угрозио десни бок. Оба ова батаљона су се повукла према Горњем Луковцу. Покушали су да противнападом ослободе болницу и комору, али у томе нису успели. Услед јаког отпора непријатеља, који је био на изванредно повољном положају и поседовао изразиту ватрену надмоћ, и 3. батаљон се, такође, повлачио, и то доста неорганизовано, на брзину, растурен по водовима и десетинама.

У таквој ситуацији штаб бригаде је наредио брзо прикупљање јединица и организовање одбране новог положаја на линији Јакуп - Прњавор - кота 280 - кота 266 - Муслиманска и Православна Срница - Гуште.

У Операцијском дневнику штаба 18. бригаде уписано је да је у борбама тога дана бригада имала следеће губитке: 22 погинула, 39 рањених, девет заробљених и 82 нестала (једна група од 40-60 бораца, у ствари, одступила је у позадину ка Туз-

ли). Губици у оружју: два тешка минобацача, један противтенковски топ, 11 пушкомитраљеза, четири аутомата, 140 пушака (урачунате и оне код несталих), шест противколских пушака, доста муниције, 35 кола, 72 коња; доста намирница, санитарског материјала, веша, ћебади, хируршке опреме; архива штаба бригаде; доста канцеларијског материјала и др.

У борбама, вођеним тога дана, и непријатељски губици су били осетни: 30 погинулих и 42 рањена, а уништен је и један оклопни аутомобил.

Штаб 25. дивизије је касније затражио од штаба 18. бригаде да спроведе истрагу о томе како је и зашто дошло до оваквог изненадног неуспеха и тако великих људских и материјалних губитака. Штаб дивизије је тражио конкретне одговоре на питања - цитирамо:

»1. Зашто сте дозволили да вас непријатељ изненади 19. марта на сектору Градачац?

2. Зашто нисте обезбедили бацаче који су пали у руке непријатељу, а који су се налазили на Хумци позади ваших положаја?

3. Зашто нисте имали добру обавештајну службу и прикупили податке о непријатељу да вас непријатељ не изненади?

4. Зашто вашу комору и бригадну болницу нисте поставили даље од положаја јер сте требали сами да предвидите нападе непријатеља од Брчког?»

Истрага је спроведена и штаб бригаде је утврдио да је главни узрок тако великог неуспеха био у томе што је непријатељ нагло и изненада избио на главни друм, што 3. батаљон није пружио јачи и организованији отпор на свом положају и задржао противника док му не стигне појачање од других батаљона и што исти батаљон није благовремено известио штаб бригаде о развоју ситуације на свом одсеку и о свом наглом повлачењу са положаја како би овај штаб на време предузео мере за извлачење приштапских делова, болнице, коморе и артиљерије на безбедно место и другим правцем.

Ево заједничког описа те драматичне борбе код Градачца у сећањима командира и политичког комесара 2. чете 3. батаљона Петра Марковића и Боре Николића:

»Борба за село Туриће и Брђане била је жестока и жилава. Непријатељ је ова села освајао два пута у току дана, али је коначно био одбачен. Поред осталих јединица нашег батаљона, у селу Брђанима, десно од 2. чете, био је на положају и Требавско-посавски партизански одред. Штаб 3. батаљона

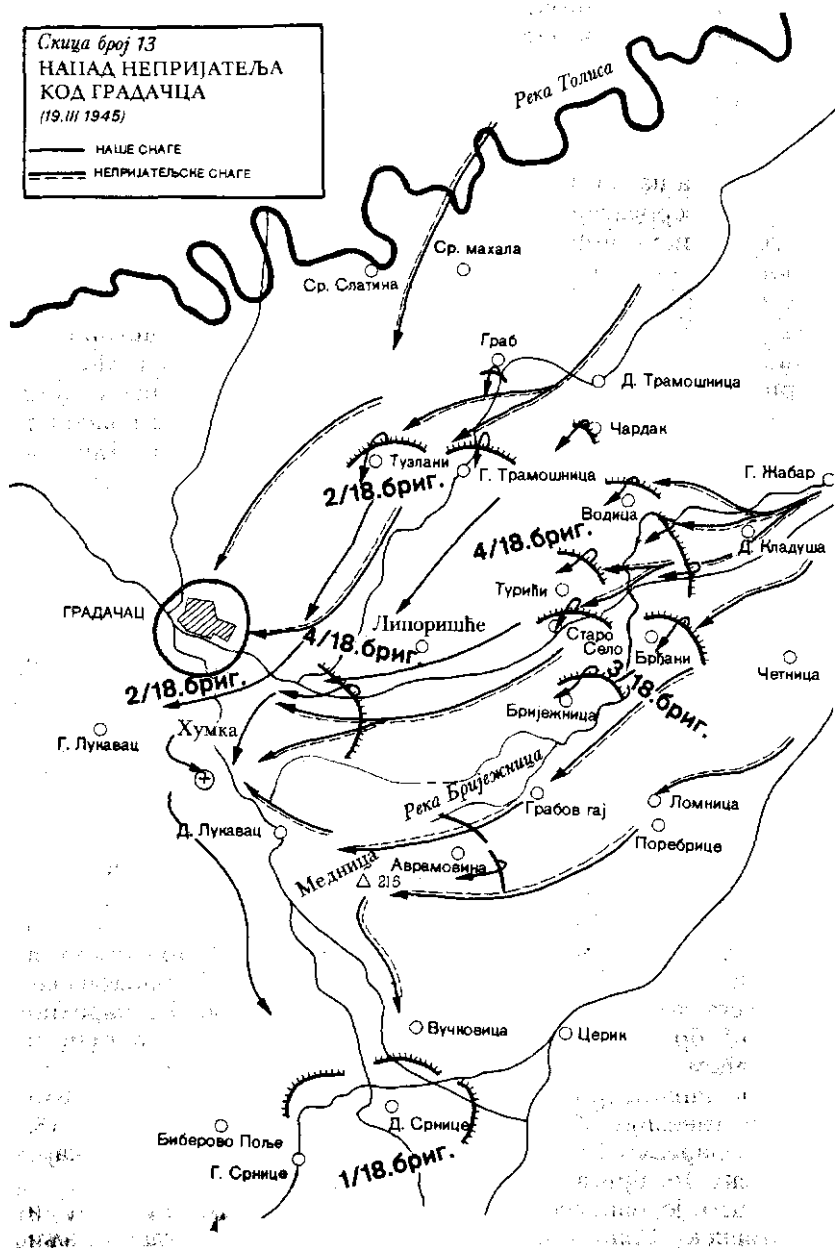
налазио се у Турићима. Испред нашег положаја налазили су се Немци, усташе и четници. До пола ноћи непријатељ је повремено отварао ватру, а после пола ноћи команда 2. чете је два пута слала курире у штаб батаљона са извештајем да непријатељ отвара ватру на нашу чету и да се у правцу Жабари - Брчко чује звук тенкова, па да се, највероватније, ради о припреми за напад. Оба курира нису успела да дођу до штаба батаљона, вероватно их је непријатељ заробио. Све до сутрадан увече нисмо имали везу са штабом батаљона. У току ноћи се повукао са свог положаја партизански одред. А пред свануће почела је пучњава - артиљеријски напад непријатеља, а онда општи напад пешадије уз подршку тенкова. Четници и усташе су урлали с Немцима. Борба је била жестока. Ми смо упорно држали положај све док на десном боку наше чете није непријатељ извршио обухват. Запретила нам је опасност од опкољавања па смо се повукли према Турићима. Али пошто је ово село већ било заузето од стране Немаца, то смо налетели на њих. Под борбом смо скренули према Градачцу, али и тамо смо наишли на непријатеља. Кад су се јединице наше бригаде коначно сконцентрисале, извршен је противнапад на место зв. Хумка, у намери да се спаси болница и комора бригаде, које су Немци приликом овог продора заробили. Борба је била прса у прса, поготову кад су борци видели да се болница налази у непријатељским рукама. У овом нападу су учествовали и командант и комесар дивизије. Командант дивизије Уроиу Кукољ је тада контузован, а комесар Милојица Пантелић рањен. Но, овај покушај није успео с обзиром да је непријатељ био на изванредно повољном положају, а поседовао је и изразиту ватрену надмоћ... «

У оцени ове борбе штаб 25. дивизије је констатовао да је у њој дошло у неким јединицама и до дезорганизације. Поједини борци су се одвојили од својих јединица и по неколико дана лутали у потрази за њима. Дисциплина је попустила, а у неким нижим јединицама није се осећало командовање. Због свега тога штаб дивизије је у оштрој форми наредио штабу 18. бригаде да среди своје јединице, изврши попуну и у најкраћем року их оспособи за борбене задатке.

Овог дана непријатељ је напао и положај 19. бригаде, али је штаб дивизије, због настале ситуације на положајима 18. бригаде, наредио 19. бригади да се повуче на нове положаје. На одсеку 16. бригаде вођене су мање борбе.

Пошто је запосео Градачац, Вучковце, Православну и Муслиманску Срницу и Кепер, непријатељ је обуставио даље

Скица број 13
 НАПАД НЕПРИЈАТЕЉА
 КОД ГРАДАЧАЦА
 (19. III 1945)

напад, тако да 20. марта, сем на сектору 19. бригаде у рејону Носића, где је било повремених пушкарања, није било никаквих значајнијих борбених акција нити промена на положајима.

Први батаљон 18. бригаде се налазио на друму код Православне Шпионице, 2. батаљон код Капетанске Бине, 3. батаљон код Католичке Шпионице, а 4. батаљон између Католичке и Муслиманске Шпионице, у рејону кота 255 и 251.

Наредног дана, 21. марта, извршен је противнапад с ограниченим циљем да се ликвидира непријатељски клин код Православне и Муслиманске Шпионице.¹²⁸ У противнападу су учествовале јединице 16. и 19. бригаде, један батаљон 18. бригаде и делови 14. српске бригаде 23. дивизије, али без успеха. За то време остали батаљони 18. бригаде извршили су покрет у правцу Сокола и Грачанице да би се разместили у ширем рејону Ораховице, где су и преноћили. А сутрадан, 22. марта, ујутру 18. бригада је извршила даљи покрет, нешто јужније, у правцу Лукавца, где је стигла у 15 часова и заузела следећи размештај: 1. батаљон у селу Бобицама, 2. батаљон у селу Пољицама, 3. и 4. батаљон у селу Прокосовићу а штаб бригаде са приштапским и позадинским јединицама у селу Модрацу. У ствари, овде је бригада посела положаје које су дотле држале јединице 9. српске бригаде 23. дивизије и ту ће остати 12 дана све до 5. априла на неопходном одмору и опоравку, на сређивању јединица и њиховој припреми за нове борбене задатке.

НОВИ ОДМОР БРИГАДЕ

За ово време јединице бригаде су биле стално на положајима у другој линији и изван борбених дејстава. Оне су уређивале своје положаје за одбрану и вршиле неопходна укопавања. Поред тога вршиле су патролна извиђања и контролисале правце ка Турији, Горњој Бријежници, Сеони, Гарима, Трештеници, Рибници, Завидовићима и реци Криваји. Бригада је тиме обезбеђивала комуникацију Пољице - Лукавац. Ипак, њен најважнији задатак био је да се после пораза код Градачца среди, учврсти и борбено и политички оспособи за даља дејства.

¹²⁸ Зборник НОР-а, том XI, књ. 2, стр. 92-96.

Поред интензивног партијско-политичког рада, као и војне обуке, извршене су и извесне организацијске и кадровске промене. Расформиран је 4. батаљон и бригада је поново преформирана у три батаљона. Људством расформираног 4. батаљона попуњене су остале јединице бригаде. Смењен је један део старешина због пропуста у руковођењу, а неки борци и старешине су по казни упућени у дисциплинске чете. Јединице су комплетиране наоружањем, муницијом и опремом. Извршено је купање, парење и вакцинисање бораца. Такође су обављене темељите анализе последњих борби.

Време се пролепшало и омогућавало да одмор и опоравак бригаде буду што бољи.

Двадесет шестог и 27. марта у јединицама је вршена анализа борбе код Градачца, а 29. марта је одржан састанак шефова пропагандних одсека дивизије и бригада. Првог априла су одржане конференције по четама на којима је разрађиван поступак утврђивања на положају. У складу са наређењем штаба 25. дивизије о увођењу строгог војничког реда у јединицама уведене су дневне заповести у батаљонима. Ево шта је, између осталог, било у заповести штаба 1. батаљона 18. српске бригаде за 1. април 1945. године:

»Дежурни официр батаљона биће командир 1. чете Радић Илија. Прва, 2. и 3. чета остаће на својим положајима са истим задацима, а остали делови овог батаљона имаће за рад, и то: из Правила службе о пешадијском наоружању. Патроле у логору и ван логора даће и то: 1. чета патролу од 10 до 12 часова која ће обићи положаје наших јединица; 2. чета патролу од 12 до 2 сата; 3. чета патролу од 2 до 4 часа ујутру. Патроле ће уједно контролисати рад војника на положајима и вршење дужности стражара на стражарским местима у самом логору. Шеста, минобацачка чета даће једну подофицирску патролу од 12 до 3 сата«.

Према наређењу штаба 2. армије о организовању такмичења међу јединицама армија за што »брже уништеће фашистичких освајача и домаћих издајника и потпуно ослобођење наших народа« отпочеле су ових дана припреме у свим јединицама. Такмичење је обухватило »све војне гране«, како пише у програму такмичења, затим у политичкој и просветној делатности, а све ради јачања борбене готовости и уздизања кадрова. Предвиђено је да ово такмичење траје месец и

по дана, тј. од 5. априла до 20 маја. Такмичиле су се и 1. и 2. армија која ће од њих прва стићи до Загреба.

Из дневника минобацачке чете 1. батаљона види се да је чета у току овог одмора чистила оружје, имала вежбе са ползницима курса, вежбе бораца на минобацачима (два узастопна дана - 25. и 26. марта), затим да је 27. марта одржала прославу треће годишњице антипактовских демонстрација у Београду, да се људство купало, да је изведена обука у стражарској служби, у бацању ручних бомби, у фортификацијском утврђивању, да су у чети читани чланци о развиту НОБ-е, о колхозима и др.

Међутим, од посебног значаја је питање какво је тада било укупно стање јединица. О томе налазимо податке у извештају помоћника политичког комесара 25. дивизије Милорада Ракочевића од 12. априла 1945. године,¹²⁹ као и у петнаестодневном извештају помоћника политичког комесара 2. батаљона Драгића Виријевића од 14. априла 1945. године.

Пада у очи бројно стање дивизије у овом периоду. О томе Ракочевић пише:

»Дивизија која је бројала после мобилизације (попуна у пожаревачком крају - нап. а) 12 хиљада бораца данас броји нешто више од 6 хиљада«.

Дакле, дивизија је била преполовљена. Из тога се може извести поуздан закључак (услед недостатка документованих података) да је и 18. српска бригада у погледу бројног стања тада имала упола мање људства, односно уместо 4.200 колико је имала после пожаревачке попуне, сада је бројала око 2.000 бораца. Да је то тачно, потврђују и подаци из извештаја помоћника политичког комесара 2. батаљона у коме се каже: »Бројно стање батаљона: по списку 363 другова и 8 другарица у расходу 18 другова и 1 другарица и на лицу 345 другова и 7 другарица«. Вероватно да је слично бројно стање било и у друга два батаљона бригаде. Овакво бројно стање било је свакако пре расформирања 4. батаљона, после чега су батаљони били нешто бројнији - између 500 и 600 бораца.

У дивизијском извештају се наводе разлози оваквом смањењу бројног стања људства у дивизији: »По болничким центрима имамо близу 3 хиљаде бораца од којих се вратио знатан део«. Даље се констатује да је један број бораца био отпуштен кући суперревизионим лекарским прегледом, други су враћени у позадину као разно стручно особље (највише ру-

¹²² Зборник НОР-а, том XI, књ. 2, стр. 222.

дари), а многи су избачени из строја и у току борби. Из 18. бригаде је, осим тога, у међувремену отишло у прекоманду у друге дивизије око 200 бораца, а било је осипање због дезертерства.

Наравно, један од највећих проблема у дивизији било је питање дисциплине и развијања одговорности код руководиоца и бораца. У извештају се детаљно говори о ситуацији у последњим борбама дивизије код Градачаца:

»Нарочито у задњим акцијама које је водила на линији Брчко - Градачац - Модрича - Грачаница, дивизија није у потпуности извршавала постављене задатке захваљујући слабој процјени ситуације, слабој дисциплини и одговорности многих руководиоца. Због неизвршења задатака смијењени су са дужности командант 1. батаљона 16. бригаде, комесар 2. батаљона исте бригаде и командант 1. батаљона 19. бригаде. Смијењено је још 10 командира и политичких комесара чета из 18 бригаде због тога што се њиховом неупорношћу и незалагањем дозволило да непријатељ брзо пређе од правца Брчког преко нашег десног крила и да нам зароби 2 топа и 4 бацача. Прије тога на неколико дана, наша дивизија водила је успешне борбе са четничким бандама из Црне Горе и других крајева и имала је видних резултата. По разбијању четника непријатељске снаге из Брчког почеле су пристизати у помоћ разбијеним групама и нагомилавати своје снаге у близини нашег десног крила. Штаб дивизије није то правилно процијенио тако да су снаге наше дивизије остале у истом борбеном распореду, као и раније у борби са четницима, растрешене неких 60-70 км. Штаб 18. бригаде, такође, са своје стране, није дао праву слику стања са њиховог правца како би штаб дивизије, односно командант дивизије, могао брже реаговати и усмјерити пажњу са те стране одакле је пријетила највећа опасност да наше јединице буду изманеврисане и изгубе артиљерију, бацаче и дио коморе. Због слабо процјењене ситуације и небудности наших јединица смијењен је са дужности командант дивизије мајор Урош Кукољ, а остали чланови штаба кажњени су укором од стране штаба 2. армије. Све се то десило 19. марта 1945. године. Истрага се и даље води. Дивизијски комитет се састао и продис-

кутовао о свим стварима које су проузроковале губитак артиљерије, коморе и санитетског материјала. На састанку дошли смо до закључка да је главни и основни разлог слабо процијењена ситуација, недовољна будност, слаба дисциплина и неодговорност код руководећег кадра, као и помањкаве контроле од стране виших руководилаца. Такође смо констатовали да се ни дивизијски комитет није био удубио у проблем недисциплине која је владала у нашој дивизији. Зато смо ријешили да секретаријат напише једно писмо свим партијским бироима и ћелијама ослањајући се на задње директивно писмо ЦК КПЈ које ће се темељито прорадити. Поред овога, ријешено је да дивизијски комитет за 20 дана обиђе све батаљонске бироје, штапске јединице и батаљонска руководства СКОЈ-а гдје ће се темељито прорадити овај проблем» . .

У извештају се налазе и подаци о бројном стању партијске и скојевске организације по бригадама и то: 16. бригада - 28. ћелија, по списку 193 чланова КПЈ, а на лицу 161 и кандидата 30; 18. бригада - 28 ћелија, по списку 212 чланова КПЈ, а на лицу 155 и кандидата 10; 19. бригада - 30 ћелија, по списку 191 члан КПЈ, а на лицу 142 и кандидата 12; штаб дивизије и приштапске јединице - 10 ћелија, по списку 40 чланова КПЈ, а на лицу 37, кандидата 8; укупно: 96 ћелија, по списку 645 чланова КПЈ, а на лицу 485 и кандидата 60.

Ако би се упоредило бројно стање партијског чланства у 18. бригади из децембра 1944. са овим у априлу 1945. године, види се да је, и поред осетног смањења укупног бројног стања људства у бригади и великих губитака, бригада имала више 37 чланова КПЈ (у децембру 118 чланова). Повећао се и број ћелија за 5 (раније је било 23).

У дивизијском извештају није наведено бројно стање скојевске организације по бригадама већ само укупно, тј. да је у дивизији било око 900 чланова СКОЈ-а. У 18. бригади је било у децембру 267 чланова СКОЈ-а, па је логично да је и у скојевској организацији и поред смањења људства и великих губитака, као и у партијској, дошло до извесног повећања чланства.

Као што се види, сада је сваки четврти борац био организован.

Према извештају помоћника политичког комесара 2. батаљона, у овом батаљону је било по списку 50 чланова КПЈ,

на лицу 43, а у расходу 7 од којих 4 у болници и 3 на курсу. Свакако је и у друга два батаљона стање било слично. Социјални састав партијског чланства у 2. батаљону је, на пример, изгледао овако: 11 радника, 10 интелектуалаца, 27 земљорадника и 2 подофицира. Само за последњих 15 дана у батаљон је примљено 7 нових чланова КПЈ. У свим четама батаљона су постојале партијске ћелије »јакe од 4 до 10 чланова« и ћелија приштапских делова (обавештајна група, курири, санитет, вод за везу). У партијској организацији 2. батаљона је било 5 кандидата за члана КПЈ и 58 скојеваца.

У међувремену је, поред губитака у борби, већи број руководилаца (око 85) из дивизије упућен у друге дивизије и штаб 2. армије на друге дужности (дивизијске, бригадне и батаљонске). Тада је и партијски руководилац 18. бригаде Витомир Лазаревић Рутош отишао из бригаде на дужност помоћника политичког комесара 45. дивизије. На његово место је постављен Радован Дакић, али је и он ускоро отишао (крајем априла), заменио га је Никола Тодоровић.

У извештају помоћника комесара 2. батаљона има међутим, нешто више светлијих тонова о стању у батаљону. Ево неколико оцена које цитирамо:

»Партијске јединице су се навикле на своје састанке, одржавају их редовно и решавају све проблеме који се постављају Партији. Могу рећи да се све решава партијским путем. Нарочито сада, у последње време, поставили су се као главни задаци пред Партију: 1) жељезна дисциплина у организацији, 2) јачање организације, 3) учвршћење дисциплине у војсци, 4) извршење задатака и 5) обухватање свих омладинаца који то заслужују у СКОЈ. Организовали смо партијска предавања и припремили теме за све чланове, кандидате и напредније скојевце... Политичко-културно-просветни рад тече по предвиђеном програму и ради се пуном паром, нарочито сад кад је такмичење у јеку... Дисциплина и морал су доста добри и сваког дана постају све бољи. Осећа се приметна разлика од пре двадесет дана и сад. Такође у моралу и свести код бораца се види напредак услед ситуације на фронтима и рада са војском и позадином. Издали смо трећи број батаљонског листа, а чете су такође издале 4 зидне новине. Одржавају се редовно четне конференције, као и батаљонске. Одржане су три приредбе са обилним пропагандним програмом, на којима су присуствовали

као слушаоци, сем бораца, и сељаци. Основана су три народноослободилачка одбора... На војничком пољу се, такође, не заостаје. Такмичење је у целом батаљону да се сви борци што боље обуче ратном вештином и што боље рукују својим оружјем... Здравствено стање се нагло побољшало. У задње време обољења од тифуса су скоро престала, исто тако и друга обољења... Интендантура се стара довољно да исхрана другова буде обилна и квалитативно добра. Обућа и одећа је за сада прилично добра. Сви су борци скоро у целим оделима и обувени. Бројно стање коња је 31 и сви су коњи здрави и доста добро... «

За време овог одмора и опоравка, јединице 18. бригаде нису имале ниједан значајнији сукоб с непријатељем. Једино је дисциплинска чета 26. марта учествовала у акцији чишћења од четника села Сеоне и Савчића. Том приликом их је растерала и заробила два четника.

У ово време није било значајнијих промена ни на целом фронту 2. армије у североисточној Босни, иако је било свакодневних борбених дејстава са обостраним нападима и противнападима.

БОРБЕ КОД МОДРИЧЕ И ГАРЕВЦА

До 28. марта 1945. године непријатељ је пребацио јаче снаге са сремског фронта на источно босанско војиште. Извесна његова јачања су пристигла и са правца Добоја, тако да је на линији Бијељина - Брчко - Срнице - Грачаница непријатељ груписао главнину трију немачких дивизија (7. СС »Принц Еуген«, 22. и 117. пешадијска) и ојачао их извесним бројем тенкова, оклопних аутомобила и одговорајућом артиљеријом, као и са неколико усташких батаљона, свим зеленокадровским јединицама источне Босне и четничким снагама.

Немачка 22. дивизија и усташе су 28. марта успели да пробију положаје 23. дивизије и 16. бригаде 25. дивизије преко Бијеле и Рашљана и избили на Мајевицу на линију: Карахум (кота 662) - Лепик (кота 736) - Окресаница (кота 815). Истовремено су нападом преко Католичке Шпионице заузели линију Стражба - кота 504. Непријатељ је запретио продором у

долину реке Спрече, чиме би главним немачким снагама био отворен пут за Тузлу.

Да би спречио продор непријатеља ка Тузли, штаб 2. армије је наредио 23, 28. и 17. дивизији да се са по једном својом бригадом ангажују на овом правцу.

У дводневним борбама, ове бригаде су успеле да зауставе продор непријатеља и да га одбаце с положаја које је привремено освојио. Међутим, 30. марта непријатељ је продужио напад на целом фронту с тежиштем на правцу Брчко - Челик где је успео да потисне јединице 28. дивизије. И на одсеку Сребрника вођене су целог дана жестоке борбе у којима је непријатељ успео да овлада Доњим Сребреником. Пошто су били поново угрожени правци ка Тузли, 31. марта је штаб 25. дивизије своју 16. бригаду извукао из борбе и поставио на положаје Тиња - Лисовићи - Подорашје са задатком да затвори правац Сребреник - Добрња - Тузла, а 19. бригаду да пребацио на простор Ситари - Хумци - Нахвиоци са задатком да затвори правац преко Мајевице ка Тузли. У току дводневних борби, 1. и 2. априла, продор непријатеља је заустављен. Након тога почело је постепено извлачење немачких снага, а на њихово место су на положајима задржане само усташке и четничке снаге.

Осим тога, ноћу између 2. и 3. априла Јужна група дивизија 1. армије (2, 5. и 17.) која се још раније пребацила на леву обалу Дрине са задатком да разбије и уништи непријатеља на десној обали Саве, на ширем простору Бијељина - Брчко и тако осталим снагама 1. армије омогући да лакше пробију утврђени сремски фронт, извршила је снажан притисак на немачке снаге у рејону Бијељине, па су оне морале да напусте и Бијељину (3. априла).

У тој ситуацији штаб 2. армије је одлучио да 5. априла у 5 часова отпочне нападна операција у североисточној Босни са тежиштем на правцу село Маоча Каравлашка - село Бијела - Аврамовина и на правцу Бандра - село Биберово Поље - село Доњи Луковац с циљем да се окружи непријатељ на сектору Срнице и ту уништи,¹³⁰ а сутрадан, 6. априла, да се пренесе главни удар на правац Грачаница - Добој ради разбијања и уништења непријатељских снага на том правцу и што ефикаснијег садејства Јужној оперативној групи дивизија 1. армије.

130 Зборник НОР-а, ТCM XI, књ. 2, стр. 187.

У склопу ове операције штаб 25. дивизије је 4. априла издао заповест за прелазак дивизије у напад са тежиштем на правцу Маоча Каравлашка - Бијела - Аврамановина - Градачац.¹³¹ За овај напад биле су предвиђене 16. и 19. бригада, као и 2. крајишка бригада 17. дивизије, која је у овој операцији придодата 25. дивизији. Осамнаеста бригада је стављена у дивизијску резерву, с тим да се употреби према развоју борбе где буде главно тежиште напада.

Петог априла, после жестоких борби, ове бригаде су извршиле постављени задатак и овладале положајима одређеним заповешћу штаба 25. дивизије. За то време 18. бригада је извршила покрет са просторије села Прокосовића, Муслиманска и Православне Бобице и Пољице и стигла у рејон Сребрника, а затим у рејон Муслиманске Шпионице. Други батаљон је остао на свом положају да контролише долину реке Криваја одакле је, после добијања смене, и он кренуо и дошао у састав бригаде. До 12 сати људство се одмарало, а затим припремило за нови покрет.

Сутрадан, 6. априла, бригада је стигла на нову просторију, и то: 1. батаљон у селу Јукан и Прњавор, 2. батаљон у селу Муслиманске Срнице, 3. батаљон у села Горње и Доње Гушће, и ту организовали положаје за одбрану. Приликом овог покрета у тренутку уклањања једне mine на друму дошло је до њеног активирања од чега је погинуо помоћник политичког комесара 3. чете 3. батаљона Миломир Стаменковић, а лакше су рањени командант и помоћник политичког комесара овог батаљона и официр ОЗНЕ бригаде.

Непријатељ се дан раније повукао са читавог фронта 25. дивизије, па је 16. бригада посела линију Доња Зелина - Петровац - Ријека - Доњи Лукавац; 19. бригада је ослободила Градачац и изашла на линију Хумка - Градачац - Турићи, а 2. бригада 17. дивизије је посела линију Турићи - комуникација према Жабарима.

Овог дана стигла је вест да је Сарајево ослобођено. О значају овог догађаја одржане су у батаљонима пригодне свечаности.

Седмог априла је 2. пролетерска дивизија ослободила Брчко одбацивши снаге немачке 22. дивизије и усташе на леву обалу Саве.

У оквиру напредовања 2. армије ка Сави 18. бригада је, као дивизијска резерва, наставила покрет и 7. априла стигла

131 Исто, стр. 204.

на просторију село Церик - село Поребрице - село Сељани, према Градачцу, нешто источније, и ту се разместила организујући положаје за одбрану на линији Горња махала - кота 123 - Ломничко Брдо - кота 125 - Губаревица - Јакићи - кота 115 - село Бијела. Чета противтенковских пушака постављена је на комуникацији у Сеони и Бослуку. Овде се бригада повезала са јединицама 2. крајишке, 3. српске и 4. црногорске бригаде 2. пролетерске дивизије, које су се налазиле на просторији Витановић - Буквик - Улице.

После ослобођења Сарајева и Брчког снаге немачке Групе армије »Е« су се повлачиле на целом босанском бојишту. Са подручја Сарајева 21. и 91. брдски армијски корпус су се повлачили долином Босне преко Добоја ка Босанском Броду. На том правцу Аобој је постао најважнији немачки гарнизон са задатком обезбеђења ширег рејона града и долине Босне, односно комуникација у долини, а у вези с тим и обезбеђење бочних комуникација и праваца долином реке Спрече.

У таквој ситуацији штаб 2. армије својом заповешћу од 9. априла 1945. поставио је задатак 23, 25. и 45. дивизији да што пре овладају десном обалом реке Босне од Модриче до ушћа Пакленице, да пресеку комуникације које воде десном обалом ове реке и да на најпогоднијим местима пребаце своје делове на њену леву обалу образујући мостобране као ослонце за брзо пребацивање јединица ради ослобођења Добоја и овладавања обема обалама Босне и на тај начин потпуно пресеку одступницу непријатељским снагама које се повлаче од Сарајева ка северу.¹³²

Истог дана 16. бригада је у садејству делова 19. бригаде у налету ослободила Модричу и избила на десну обалу Босне на одсеку Брестово - Копривна, а 19. бригада је заузела Гаревац (сем упоришта у цркви и школи). Осамнаеста бригада је као дивизијска резерва стигла у рејон села Доњих Кладара, Орахова, Брезика и Шкугрића.

Сутрадан, 10. априла, јединице 18. бригаде су уведене у борбу. Оне су око 6 часова отпочеле напад на преостало упориште у Гаревцу. Црква и школа су били веома утврђени, а око њих су постојали бункери. Са правца Баје - Лужани нападали су делови 19. бригаде. У току борбе усташе су добиле појачање и око 10 часова изненада извршиле противнапад и успеле да потисну 3. батаљон 18. бригаде до имања Дунђерског. У 11 часова штаб бригаде је убацио у борбу и 1. ба-

¹³² Зборник НОР-а, том XI, књ. 2, стр. 222.

таљон, па је, уз садејство јединица 19. бригаде, предузет нови напад. Том приликом после жестоког окршаја усташе су враћене у своје утврђено упориште. Нешто касније су у борбу убачени и делови 2. батаљона који су бочним обухватом избили у села Трњаке, Кладаре и Банат. На тај начин непријатељ је био потпуно блокиран и у ужем упоришту у Гаревцу. Непријатељ је поново извршио противнапад, али је одбијен и враћен у утврђење. Дејствовала је и наша артиљерија на непријатељеве положаје и на његове бункере.

У овим борбама јединице бригаде су имале велике губитке: 12 погинулих, 22 рањена и 6 несталих бораца. Цени се да је непријатељ имао 15 погинулих, 17 рањених и 7 заробљених војника.

Наредног дана, 11. априла, непријатељ је добио нова појачања са леве обале Босне тако да се у Гаревцу груписало око 600 добро наоружаних усташа са два минобачача и већим бројем аутоматског оружја. Блокирани непријатељ је у више наврата покушавао да одбаци јединице 18. бригаде, али у томе није имао успеха. Међутим, у 9 часова снажним противнападом он је успео да потисне јединице 19. бригаде које су се налазиле на левом крилу борбеног распореда дивизије и да упадне у Модричу. Користећи овај продор, усташе су почеле ужурбано да евакуишу рањенике и породице преко скеле на леву обалу Босне. Око 15 часова поново су јединице 18. бригаде, у садејству јединица 19. бригаде, извршиле снажан и енергичан напад и одбациле непријатеља ка Босни. Гоњени непријатељ се под ватром повлачио на леву обалу реке. Том приликом дисциплинска чета 18. бригаде, заједно са деловима 1. батаљона, побила је више од 30 усташа. Само на сектору борбе 18. бригаде непријатељ је овог дана имао 42 погинула и 15 рањених усташа. Заплењено је 60 нагазних мина и другог наоружања и војне опреме. Из 18. бригаде погинуо је Божићар Велимировић, заменик команданта 3. батаљона, а рањени: Исидор Шошић, командир 3. чете 3. батаљона, Страхинја Петровић, командир 2. чете 1. батаљона и Бора Максимовић, помоћник комесара 3. чете 1. батаљона. Укупно у овим борбама у рејону Модриче и Гаревца 18. бригада је имала 41 погинулог и 32 рањена борца и руководиоца.

Многи борци 18. бригаде показали су изванредну храброст у јуришима на непријатеља у Гаревцу. Штаб бригаде је наредбом број 10 од 13. априла 1945. похвалио оне који су се нарочито истакли, а то су били: Војислав Бабејић, митраљезац

2. чете 1. батаљона који је »убио 4 усташе, а приликом одступања опазио с бока четнике и задржао цео њихов строј док се колона с нашим рањеницима није извукла«. Веселин Димитрашковић, митраљезац 1. чете 1. батаљона; Јово Мандић, водник у 1. чети 1. батаљона; Душан Миловановић, митраљезац 1. чете 3. батаљона; Васка Драгић, болничарка 3. чете 3. батаљона, која је зауставила део чете који се повлачио и неустрашиво их позвала на јуриш; Светозар Аксентијевић, борац 2. чете 3. батаљона; Тихомир Савић, борац 2. чете 3. батаљона, Владимир Борђевић, болничар 2. чете 3. батаљона; Василије Костић, водник 3. чете 3. батаљона.

После одбацивања усташа на леву обалу Босне 18. бригада је поново повучена у дивизијску резерву где је остала све до 20 априла. Бригада се разместила најпре у рејону села Поточана (1. батаљон), Ријеке Орахова (2. батаљон) и Горњих Кладара (3. батаљон). Штаб бригаде и јединице при штабу налазиле су се у Шкугрићу. Ускоро је 3. батаљон упућен у Гаревац да смени јединице 19. бригаде, а на његово место дошао 1. батаљон, док је 2. батаљон пребачен у Модричу где је смењено делове 19. бригаде.

Осмодневни боравак на овом простору је искоришћен за одмор и војно-политички рад, као и за припреме за прелазак реке Босне. Одржано је више скупова и саветовања са старешинама и зборова с борцима, а изведен је и знатан број вежби и тактичког увежбавања на терену. Организована су и спортска такмичења. У исто време вршено је интензивно извиђање и претрес терена, јер су се по њему врзале разбијене четничке и усташко-домобранске групе.

Настављено је и такмичење јединица и појединаца. Програми такмичења су били веома детаљно разрађени и дефинисани. Скоро да није било неког сектора из борбе, живота и рада јединица а да није ушао у оквир овог широко постављеног такмичења. Дивизијски лист »борац« у свом подлистку »Борац-вести« установио је редовну страну под називом »Такмичимо се«. Биле су установљене и награде у такмичењу. Бригада која је показивала најбоље резултате добијала је прелазну заставицу дивизије, а батаљон са најбољим резултатима прелазну заставицу бригаде. Најбоља чета у батаљону добијала је Титову слику са посветом, најбољи вод у чети Диплому са посветом, а најбоља десетина Споменицу са посветом. Постојале су посебне награде за команданте, командире, политичке комесаре награђених јединица. Најбољи борци су доби-

јали значку УДАРНИК. У пропозицијама такмичења је речено да »Ударник може бити борац у првим борбеним редовима, извиђач, курир, телефониста, кувар... « ако покаже у извршавању својих задатака најбоље резултате. Ту су, наравно постојале и подстицајне паролe, као на пример: »Равнај се према предњима - помажи онима који заостају«, »Постанимо мајстори свог оружја«, »Такмичењем убрзајмо победу«. Врло је значајна, на пример и ова политичка парола: »Нема слободне Србије без слободне Босне, нити слободне Југославије без потпуног уништења фашизма, нити победе без борбе!«

У једном априлском броју дивизијског листа »Борац« изнети су детаљни подаци о резултатима такмичења у дивизији. Тако је, на пример, најбоље резултате у раду са неписменима постигла 18. бригада; највише читалачких група (122) је, такође, образовано у 18. бригади; иза ње је долазила 16. бригада са 112, а на крају 19. бригада са 28. Највише се читало у 18. бригади; прочитана су 164 чланака, 30 репортажа, 57 песама и три реферата. У хоровима је, опет, највише чланова имала 18. бригада - 425. Али, 16. бригада је имала највише бораца у дилетантској групи. По броју приредби за борце и народ далеко је одскакала 16. бригада која је одржала за борце 18, а за народ 12 приредби. У целој дивизији је спортом било обухваћено: 1235 у лакој атлетици, 2045 у простим вежбама и 2967 у војничким вежбама. У 18. и 19. бригади одигране су по четири фудбалске утакмице.

У листу »Борац« број 9 до 12. априла 1945. објављен је и чланак о резултатима које је постигао 2. батаљон 18. бригаде од 5. до 11. априла. Цитирамо:

»Такмичећи се, 2. батаљон 18. бригаде постигао је следеће резултате: заробили 6 четника; запленили један цон-бул бацач, 8 пушака, 4 бомбе, шест реденика за 'зорку' са четири сандучета и 1810 метака, разни санитарски материјал и канцеларијску хартију. Осим тога: подигли један мост, исписали 102 разне паролe, издали два броја четних новина, ископали 184 рова, маскирали 34 заклона за аутоматско оружје, одржали једну батаљонску конференцију, основали један народнослободилачки одбор, дали једну приредбу за народ и војску, одржали једну конференцију с народом«.

У информацији »Такмичимо се«, коју је свакодневно издавао Пропагандни одсек 25. дивизије, изнети су и подаци о ак-

тивности и залагању бораца интендантуре 18. српске бригаде. Пушкар Младен Савић је поправио у рекордном времену 25 пушака и два аутомата. Ковач Сава Борђевић и поткивач Миодраг Антић и Жарко Антић потковали су седам коња (нове плоче), израдили 40 потковица од штангле, поправили један бицикл и двоја кола. Кројач Бранко Стокић направио је девет шајкача за 6 сати. Кувари 3. батаљона Стеван Вукос и Стеван Бодирожа су постигли највећу брзину у кувању - скували су пасуљ за 2 часа и 30 минута.

Петог априла, почео је са радом и течај за неписмене борце 18. бригаде. Формиране су четири групе: у сваком батаљону и код приштапских делова бригаде по једна. Свака група је имала свог наставника, учитеља по струци. Осим часова описмењавања, држани су и политички и културно просветни часови с разним темама, како ангажовани борци на течају не би заостали за борцима у јединицама. Ови борци учествовали су и у борбама када је то ситуација захтевала, као и у разоружавање непријатељских група на терену. Течајци су од самог почетка показивали пуно воље и труда да постигну што бољи успех. И преко програма научили би и по пет и више слова. Чим су научили слова, почели су писати писма својим породицама, родбини, друговима и другарицама хвалећи се како знају да пишу. Међусобно су се такмичили ко ће пре савладати слова и више научити, нарочито када је дошло на ред учење слова. Другарица Радојка Поповић је, на пример, волела да пише исто писмо ћирилицом и латиницом и тако их слала својима.

Овим течајем било је обухваћено 138 бораца 18. бригаде и он је трајао 45 дана, тј. до 20. маја 1945. године.

Овим такмичењем је у бригади, и поред честих и великих губитака, одржан снажан борбени морал. Она су представљала важан мотивациони подстрек борцима и руководиоцима за још веће пожртвовање, храброст и ударну моћ јединица у борбама против непријатеља.

Треба на крају истаћи и то да је штаб дивизије 12. априла 1945. упозорио јединице на опасност од разбијених непријатељских снага, тј. на могућност препада на страже, обезбеђења и мање групе бораца, па и логоре јединице. Због тога је наређено да се рањеници уз јаку пратњу упућују до медикосанитетског батаљона дивизије, да се транспортне колоне (кола са хлебом, муницијом, одећом, обућом) редовно осигуравају одговарајућом пратњом, као и групе бораца које се упућују на

курсеve или се с њих враћају. Свака јединица у свом логору требало је да има бар половину људства у строгој приправности.

Ово упозорење штаба дивизије дало је резултате. Није било никаквих изненађења од непријатеља. Штавише, у овом времену јединице 18. бригаде су заробиле 45 четника и 220 домобрана са оружјем (120 пушака, један пушкомитраљез, четири аутомата, доста муниције и војне опреме)...

ТЕШКЕ БОРБЕ У РЕЈОНУ ВЛАШКЕ МАЛЕ

Дванаесетог априла стигло је наређење штаба 25. дивизије да 18. бригада изврши нови покрет. Предстојале су нове борбе за ослобођење дела босанске Посавине на левом ушћу реке Босне у Саву.

Штаб дивизије је обавестио штаб 2. армије о ситуацији код непријатеља који се налазио испред положаја дивизије. Десна обала реке Босне, од села Копривне до Босанског Шамаца, потпуно је била очишћена од непријатеља (Босански Шамац је ослобођен 11. априла). Међутим, на левој обали Босне, од Пруда до Подновља, налазиле су се снаге усташа, домобрана, четника и зеленокадроваца, а на сектору Винске и око 150 Немаца. У Пруду се налазило око 1000 усташа, домобрана и зеленокадроваца, а код Јакеша и Печника око 800 непријатељевих војника. У Очаку се налазило око 600 зеленокадроваца, а на просторији од села Подновља до Дугог Поља око 1000 домобрана са пет топова (код цркве). На простору Вучијака налазио се четнички одред Бранка Ковачевића са око 2000 људи. Процењено је да је морал код непријатеља био слаб и да његове снаге не представљају озбиљнију војничку снагу; нарочито слаб морал владао је код четника и зеленокадроваца, док је морал усташа био на већој висини. Четници Ковачевића су се у групама стално предавали јединицама дивизије.

У таквој ситуацији 25. дивизија је добила задатак да се пребаци преко реке Босне код Кужњаче, јужно од Модриче, и код Копривне, а затим да 16. и 19. бригада после преласка реке образују мостобран и крену у напад на непријатељске снаге, и то: 16. бригада општим правцем села Добра Вода -

Винска, а 19. бригада општим правцем Оцак - Влашка Мала - Сава.

Падом мрака, 19. априла, код Кужњаче је отпочело пребацивање 18. бригаде. Биле су направљене две скеле које су могле да приме по 40 људи, а употребљена су и три чамца тако да је пребацивање текло организовано и без тешкоћа.

У јутарњим часовима, 20. априла, бригада се прикупила на простору Јакеша и Печника одакле је у току дана извршила покрет и разместила се на простору Белавине (1. батаљон), села Бруснице (штаб бригаде и 2. батаљон) и села Патроле (3. батаљон и остали делови бригаде). У току чишћења терена од непријатељских група јединице бригаде су заробиле 11 четника и 80 домобрана. Заплењено је 40 пушака, два аутомата, доста муниције и другог материјала и опреме.

У току ноћи, уочи 21. априла, 18. бригада је посела положаје на линији Белавина - кота 221 - кота 224 - Брусница - Читлук - река Сава, а сутрадан је и она уведена у напад на непријатеља: 1. и 2. батаљон су нападали на непријатељев положај Врбовац - Брђаница - Чардак - Кадар - кота 205 и према Крчевини. Штитећи повлачење својих снага, непријатељ је на појединим местима јачим заштитним одељењима давао жесток отпор, који су 1. и 2. батаљон успели да енергичним нападом савладају. Ао мрака је непријатељ потиснут са наведеног положаја и ослобођени су Врбовац, Срница и Кадар. У току ноћи је настављен напад. Непријатељ је из бункера и добро утврђених положаја упорно бранио коту 205, тако да јединице бригаде нису успеле да је заузму. Жесток отпор је непријатељ пружао и из села Свилај и са друма између канала и Врбовца. За то време, 3. батаљон је садејствовао нападу 19. бригаде на усташко упориште у селу Поточанима, али без успеха. Помоћне снаге 19. бригаде заузеле су село Прњавор, избиле на јужну ивицу села Влашке Мале. Али, и поред узастопних напада, нису успеле да заузму село.

У овим борбама 18. бригада је имала 2 погинула и 13 рањених. Међу рањеним су се налазили и Василије Ераковић, командир 1. чете 2. батаљона; Драгољуб Петровић, командир 3. чете 2. батаљона; Бранислав Борђевић, заменик командира 1. чете 2. батаљона; Никола Миладиновић, помоћник политичког комесара 1. чете 2. батаљона. Бригада је у том времену разоружала око 270 четника од којих је 135 добровољно ступило у бригаду.

Пошто су јединице ЈА 20. априла ослободиле Славонски Брод, непријатељу је била одсечена одступница из рејона Влашке Мале. Он се овде забарикадирао и фортификацијски веома утврдио и тако спремио за дуготрајну одбрану, без обзира на општу ситуацију. Имао је свугде бункере, подземна склоништа и стрељачке ровове и то све повезао у систему одбране. Сва насељена места била су организована у отпорне тачке и упоришта, а нарочито Влашка Мала. Изграђени су и троспратни бункери, а око појединих места постављена су три реда бодљикаве жице. Рачуна се да се ту прикупило око 4.000 усташа и домобрана из састава 12. и 15. усташко-домобранске дивизије, наоружаних, поред осталог, са 8 топова, 9 минобачача, 29 митраљеза и 138 пушкомитраљеза.

Задатак да уништи овог опкољеног непријатеља добила је 25. дивизија.

Двадесет другог априла 18. бригада је отпочела напад на положај: кота 205 - село Кадар - Брђанице - кота 189 - село Врбовац, са кога се непријатељ жилаво бранио и повремено прелазио у противнападе. Кадар, Срница и Брђаница прелазили су више пута из руке у руку.

У 18,30 часова је почео општи напад свих јединица бригаде, уз снажну подршку дивизијске артиљерије и минобачача. До мрака јединице су успеле да заузму Кадар, коту 205, Срницу и Врбовац. Борба је настављена све до 24 часа за које време је бригада успела да заузме Горњи и Доњи Свилај и да избије на линију канал Сава - село Дуге Њиве. У борбама тога дана јединице 18. бригаде су имале једног погинулог и 14 рањених, а непријатељ 73 погинула и 17 заробљених усташа: заплењено је 30 пушака, 16 сандука пушчане муниције, осам револвера, осам коња, два магацина разних животних намирница и доста другог материјала и опреме.

Сутрадан, 23. априла пре подне, 18. бригада је наставила напад и успела да разбије и протера непријатеља преко канала Саве - Дуге Њиве, све до Поточана. Разбијени непријатељ се у већим групама почео предавати. С белим заставама стигли су и преговарачи ради предаје и осталих непријатељских снага.

Међутим, у томе је била превара и замка. Наиме, у тренутку преговора о предаји непријатељ је јаким снагама извршио противнапад од Влашке Мале и Новиграда у правцу Врбовца. Тај правац је затварао 1. батаљон. После краће борбе непријатељ је успео да обухвати положај 1. батаљона са

оба крила, да га одбаци са положаја и да избије на коту 205 одсецајући тиме 2. батаљон који се налазио у Свилају. Под притиском непријатеља 1. батаљон се без одобрења штаба бригаде повукао чак до Белавине и Врбовца и дозволио непријатељу да зароби батерију топова.

Пошто је био одсечен, 2 батаљон је предузео противнапад ради пробијања из обруча. После жестоке борбе, вођене прса у прса и кундацима, батаљон је успео да се пробије у правцу села Мале Бруснице и коте 221.

Предвече, око 18 часова, све јединице 18. бригаде, у садејству делова 19. бригаде, извршиле су нови снажан противнапад и после оштре борбе овладале положајем на линији Кадар - Горњи Свилај - Срница и Врбовац.

Неки детаљи из ових борби регистровани су и у сећањима преживелих учесника. Ево шта о њој у својим сећањима пише Страшимир Марковић, тада командир Дисциплинске чете:

»Појавише се неочекивано непријатељски војници с белим заставама према нашим положајима. Овде је земљиште прегледно, равно. Добисмо наређење да не отварамо ватру. Али, кад сам приметио да се на десном крилу непријатељ почео да развија у стрелце и кад су се у борбеном распореду појавили испред моје чете на око 100 метара, ја сам наредио да чета отвори ватру и били су покошени. Планула је борба целом дужином положаја бригаде. Догодило се да су се повукли 1. и 3. батаљон, а затим и делови 2. батаљона. Кад сам увидео да се борбе воде далеко иза нашег фронта, савио сам чету у једној шуми и рекао борцима и руководиоцима да смо одсечени од наших снага и да се налазимо у позадини непријатеља. Рашчланио сам чету на водне колоне. На огранцима Вучјака непрекидно је тукла артиљерија. У једном тренутку нас заустави глас: 'Ко иде?' рекао сам 'Наши' јер је то била лозинка. 'Не пуцајте, то је Геца' - препознао сам глас комесара, другарице Дене. И ова чета је остала у позадини непријатеља. Ту је био и део коморе батаљона. Главнина 3. батаљона се извукла, али је доста бораца изгинуло... Одмах сам формирао групе за пробој и кренули смо да се пробијемо. Наишли смо на непријатељске положаје. Два пута смо покушали пробој, али без успеха. Нисмо могли да створимо брешу и, уместо да се пробијемо према нашим јединицама, одлучио сам да извршим противнапад у непријатељску позадину, према Влашкој Мали. Наиђемо на неку усташку комору и неке њихове сла-

бије снаге, разбијемо их. Са висова су усташе пошле на нас и тако су нам створиле могућност да се окренемо и почнемо пробијање према нашим јединицама. Погинуло нам је око 6 бораца. И после извесног времена, наиђем на наше јединице које су кренуле у противнапад. .. Ово лукавство непријатеља и наша небудност нанели су нам велике губитке».

А у казивању Бранислава Радовановића, тада телефонисте штаба 18. бригаде, се каже:

»Ја и још један друг добијемо задатак да идемо да држимо везу са положајима бригаде, тзв. релејна станица. Ми смо стигли око 6 часова изјутра. Пошто сам имао контролне слушалице, ја сам лично био на вези. На положају је био и командант бригаде Мика Јелић. Када је било око 7 часова, долази усташа и хоће код команданта. Курир то јави команданту. Усташа каже да га је послао командант и да хоће да се преда са хиљаду и сто усташа, а један други командант са 900 усташа неће. Наш командант му је рако да јави да хоће да види беле заставе и колону два и два до 9 сати. Усташа одлази а командант Мика тражи везу са командантом 25. дивизије и обавештава га да један број усташа хоће да се преда. Мало су се шалили око тога како ће то бити велики успех 18. бригаде...

Око 8 сати ево опет оног истог усташе и опет тражи команданта. Сад тражи да командант Јелић крене код усташког команданта на разговор. Командант му саопштава да остаје при свом: да се до 9 сати усташе предају и то да пренесе свом команданту. Ако не прихвати, онда ћемо отворити ватру. Усташа се врати. После тога завладала је тишина на положајима. Вероватно је било прошло 9 сати, кад су почели наши топови да туку. Избацили су неколико граната а неко издаде наредбу да се ватра прекине. Виче неко: 'Ено, белих застава'. И паљба је прекинута. Једно кратко затишје, а после тога чуо се из правца непријатеља: 'Ура, ватај живе и кољи!«

Поново је бригада имала велике губитке: 19 погинулих и 42 рањена. Међу погинулим био је и Бурђе Радоеављевић, помоћник политичког комесара 3. батаљона. Бригада је изгубила четири топа, три минобацача, 10 пушака, 12 аутомата, једну противтенковску пушку и 10 коња. Непријатељ је, такође, имао осетне губитке: 150 мртвих и 54 заробљена; заплењена су два пушкомитраљеза, кола муниције, шест пушака, три аутомата и већа количина разних борбених средстава.

У бригадном листу »Слобода« објављен је чланак, потписом иницијалима М.П., о херојској погибији Бурђа Радосављевића под насловом »Паде нам један од најбољих«:

»Преко ноћи је падала киша. Освануо је диван сунчан дан. Претходног дана смо водили борбу с усташким зликовцима који су се повукли ка селу Влашка Мала. Народне крвопије у очајању су спремни на последње лукавство јер су били у безизлазној ситуацији. Предати се нису хтели, јер су били свесни својих злочина већ су само хтели да се послуже лозинком предаје да би лакше извели свој план који су већ раније припремали. Послали су парламентарце који ће преговарати о предаји. Ми смо им послали услов под којим је требало да се предају, а то је безусловна предаја. Они су то примили и почели су бајаги да се окупљају за предају. Док се то одиграло, са свих страна почео је напад на нас. Наш батаљон (3 батаљон - нап-а) налазио се дубоко у непријатељским положајима тако да му је одмах запретила опасност опкољавања. Али, ми се знамо тући и кад смо опкољени. Почели смо да разбијамо непријатељски обруч. Пробијали смо се ка Сави где су били наши полазни положаји.

Друг Бура Радосављевић, помоћник политичког комесара нашег батаљона, био је са једном нашом четом удаљен од нас око 2 км; био је много дубље од нас у непријатељским положајима и њему је одмах одсечена одступница. Скупио је чету и почео давати отпор непријатељу. Видећи да је опкољен, наредио је командиру да се пробија са четом, а сам остао са неколико војника у заштитници. Другови су га упозорили да се не излаже толикој опасности јер њему као руководиоцу није место у заштитници, али њега нико у томе није могао да спречи. Знао је храбри Бура да је у овим тешким моментима потребан стари, чврсти и опробани борац, а у себе је имао поуздања. Са ових неколико другова (од којих је само један остао жив) ударио је по непријатељу и одбацио га. У међувремену је наша чета била одмакла и сад се око њих неколицине почео да стеже обруч још јаче. Усташке звери јуришале су као бесомучни. Другови око Буре су падали. Бура је обарао једног по једног усташу докле му је трајала муниција, а онда видећи да је ситуација безизлазна, почео је да баца бомбе од погинулих другова на усташе који су урликали од беса, јер су трпели страшне губитке.

Видевши да му не могу ништа мецима, јер је био добро заклоњен у једној врзини, усташе су почеле и саме да бацају

бомбе. Једна бомба га рањава, он скаче из врзине и утрчава под један мостић, вади парабелум и стане се бранити. Обарао је једног по једног изрода док напослетку и сам није пао покошен рафалом из стројнице. Пао нам је друг Бура, син дичне и непокорене Топлице, веран своме народу, одан до крајности нашој борби и Комунистичкој партији».

Борба код Влашке Мале од 23. априла била је по драматичности једна од најтежих на борбеном путу 18. српске бригаде. Старешине и борци, понесени дотадашњим успесима у борбама против четника, домобрана и зеленокадроваца, али и без искуства у борби против усташа, окорелих злочинаца, скупо су ето, платили, у првом реду, своју небудност, која се и раније светила. Непријатељ се, док су трајали преговори о његовој предаји, користећи доста широк фронт, слабо прегледну равницу обраслу бујним растињем и слабо поседнуте бокове на положајима бригаде неопажено привукао и брзим и снажним нападом овладао доминантним положајем на коти 205 и источним косама Вучјака и тако одсекао цео 2. батаљон и део 1. и 3. батаљона. Учињена је веома крупна грешка што је батерија топова, према изричитом наређењу штаба дивизије, и поред упозорења и противљења штаба бригаде пребачена са ватрених положаја код коте 205 у равницу на мочварно земљиште одакле није могла да се извуче. Захваљујући великој борбености, упорности и храбрости бораца и старешина који су се пробијали, крчећи себи пролаз ватром па и кундацима на овом тесном простору окуке Саве, избегнути су још већи губици. Но, поред великих губитака и доживљеног изненађења, морал бораца је остао на висини што најбоље показује поподневни, успешни противнапад који је 18. бригада предузела и у коме су скоро потпуно повраћени изгубљени положаји и добар део наоружања и опреме.

Наредног дана, 24. априла, борбе су настављене. Јединице 18. бригаде су држале положаје на линији Раковац - кота 124 - Дуге Њиве и према Поточанима (1. батаљон); Срнице - Врбовац (3. батаљон) и Кадар - Клупице (2. батаљон). У оштрој борби одбијени су напади непријатеља који је покушао да се пробије преко канала. Нарочито јак напад је био на одсеку 1. батаљона код Поточана. Овај батаљон је више пута прелазео у противнапад и успевао да одбаци непријатеља. Око 15 часова два батаљона 19. бригаде и 1. батаљон 18. бригаде извршили су напад на јако утврђено упориште непријатеља у селу Поточанима и, после вишечасовне борбе прса у прса и

бомбама, око 19 сати успели да истерају непријатеља из бункера и утврђења. Пошто су заузели насеље, гонили су непријатеља до Влашке Мале где су били заустављени јаком ватром непријатеља. Истовремено су два батаљона 16. бригаде и 2. батаљон 18. бригаде нападали непријатеља на линији источно од коте 189 - Доњи Свилај. После јаке борбе непријатељ је протеран и заузет је Доњи Свилај. И на одсеку 3. батаљона вођене су целог дана борбе против усташа који су настојали да се пребаце преко канала.

У овим борбама од 24. априла бригада је имала 4 погинула и 8 рањених бораца, а непријатељ 24 погинула, 15 рањених и шест заробљених; заплењено је 8 пушака, 2 пушкомитраљеца, 33 ручне бомбе и знатна количина муниције и друге војне опреме.

Двадесет петог априла 18. бригада је такође продужила напад. Њене јединице су одбациле усташе са канала и гониле противника према Новиграду, затим у садејству 1. и 3. батаљона 16. бригаде заузеле Новиград и Брезик, пресекле комуникацију Оцак - Влашка Мала - Новиград и приближиле се са севера Влашкој Мали.

Око 19 часова почео је напад 18. бригаде и на Влашку Малу. Један батаљон је нападао са северне стране, а два батаљона на правцу Новиград - Брезик - Пруд. Јединице 19. бригаде нападале су са западне и југозападне стране. Непријатељ је пружао врло снажан отпор. Пред бункерима близу цркве у Влашкој Мали продор у насеље је био заустављен јаком непријатељском ватром. И целе наредне ноћи водила се блиска борба на овом месту.

У овим борбама бригада је имала 4 рањена борца, а непријатељ 32 погинула и већи број рањених; заплењено је 20 пушака, 2 аутомата и већа количина војне опреме и материјала.

Двадесет шестог априла 18. бригада је поновила напад, али без значајних резултата. Непријатељ се упорно и жилаво бранио, изводећи често и врло успешне противнападе.

Напад је настављен и у току ноћи. Јединице су се већном тукле бомбама али непријатељево упориште није пало. Други батаљон је у огорченој борби продро у непосредну близину непријатељских бункера и бомбама заузео ровове испред самих бункера. Али бункере није успео да освоји. У току дана и ноћи бригада је имала четири погинула и 18 рањених, а непријатељ 16 мртвих, 37 рањених и 10 заробљених.

Разумљиво је што су жестоки окршаји код Влашке Мале побудили велику потребу да се о њима пише. У бригадном листу »Слобода« налази се и чланак под насловом »Нас дванаест«, потписан са »Уча«, из 2. батаљона:

»Било је то онда када се водила борба на положају близу Саве. Дигло се рано пролећно јутро, роса светлуца на трави, из села се спушта малена колона према двома голим чукама. Треба посести те две чукице и држати их чврсто јер је то кључ и за лево и за десно крило. Нас дванаест поседосмо положај и одмах поче укопавање. Није дуго потрајало и усташе су из разних праваца почеле да маневришу. Док се све то дешава, као авет која врши покор преплашена света, прелете преко усана наших бораца: 'Нема муниције, нема муниције'. Један јавља да има само још десет, други још само четири метка... Тешко је бити без муниције, лакше је бити без хлеба. Али то не мења нимало ситуацију, јер положај има да се одржи и, ако треба, непријатељ има да се туче бомбом и кундаком. Ствар проста и јасна. Зато није потребна пушчана муниција већ - петља. Ништа друго него само петља: она је сад најважнија ствар. Ко њу има, тај ће остати на положају а ко нема?... Наши другови је сад сви морају имати... Дакле тако, пошто смо јасно видели ствар и задатак, нисмо се поколебали. Припуцавамо на понеког усташу који је извирио више него остали.

Однекуд се појави 30, 50 па 20 метака, а комесар развио читаву пропаганду: 'Другови, стиже муниција, не брините ништа'. И наређује да се дели само по пет метака и то онима који је немају... А ето одоздо носе још дванаест кутија. Дабоме, муниција стиже и борци су већ радоснији. Покушавају усташе да подиђу, да опколе, туку урнебесном ватром, али бадава. Нас дванаест не миче се са положаја, а, кад је било најозбиљније онда чета која је била до нас јурну на усташе са бока... и у реду ствар опет. А тамо негде после подне изгубили су вољу да нас нападају. Боме, није шала било на нас пасти јер је чак и кувар Стеван Вукас оборио тројицу.

Дакле, и у рејону Влашке Мале, као и на другим местима где је бригада водила жестоке борбе, а таквих је места било више, 18. бригада се криво и херојски тукла и, наравно, опет имала сразмерно велике губитке: 127 погинулих и 24 рањених бораца и старешина. Овде се нарочито много гинуло у јуришима да се освоје непријатељски бункери и ровови блокираног непријатељског упоришта у сам освит самог ослобођења.

